

Інформаційний бюлетень Харківської правозахисної групи

СПЕЦВИПУСК №40

8 грудня 1998 року

Україна, 310002, Харків-2, а/с 10430, тел./факс (0572) 43-64-55, e-mail:
ROOT@KHGHR.KHARKOV.UA

Спецвипуск підготовлений М. Недайводою за матеріалами української преси (березень-вересень 1997 р.).

ЗМІСТ

Вступ

1. Право

2. Соціально-економічні права

2.1. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

2.2. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

3. Судова система та правоохоронні органи

3.1. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН СИСТЕМОЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.2. СУДОВІ ПРОЦЕСИ

3.3. ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА

3.4. СМЕРТНА КАРА

4. Міжетнічні взаємини

5. Релігійне життя

6. Свобода слова

7. Права дитини

8. Армія

9. Біженці, мігранти

10. Проблеми правозахисту

11. Тільки цифри

12. Джерела

ВСТУП

Безперечним досягненням українського суспільства і держави є режим духовної свободи, можливість реалізації багатьох політичних прав громадян шляхом участі в суспільно-політичному житті, заснування різноманітних організацій та підприємств, пошуку альтернативних форм праці та можливості здобуття доходів.

З іншого боку, економічна криза призвела до неможливості здійснення соціально-економічних прав громадян, передбачених новою Конституцією України. Відсутність

коштів робить нереальними права громадян на безкоштовне житло, освіту, охорону здоров'я тощо.

Порушником соціально-економічних прав громадян виступає сама держава, її окремі органи, а також органи місцевого самоврядування, діяльність яких є надзвичайно неефективною.

Спостерігається падіння довіри громадян до органів державної влади і місцевого самоврядування, до професійності, чесності і порядності їх працівників.

Громадяни у багатьох випадках не в змозі захистити свої права через суд, що пояснюється, зокрема, дорожнечою адвокатських послуг, судовою тяганиною тощо [2].

Щоб вийти з фінансової скрути, приймаються рішення про скорочення кількості вчителів, лікарів, викладачів вузів. Спроби протестувати припиняються. Адміністрація примушує людей самих підписувати зменшення тарифних ставок, заяви про відпустку за свій рахунок.

Медичні установи не мають коштів на продукти харчування і ліки.

На вулицях відкрито б'ють людей, наприклад, тих, що не мають коштів заплатити за квіток у транспорті. Міліція дивиться на це спокійно. Як захиститись від держави? Можна подати судовий позов. Але наш суд важко назвати незалежним і справедливим.

Суд і прокуратура за інерцією захищають не закон, а сильнішого. Громадяни позбавлені права звертання до Конституційного суду.

Великі надії правозахисні організації пов'язують з введенням посади Уповноваженого з прав людини, представника громадянського суспільства, що захищає права і свободи людини перш за все від держави, і тому від неї незалежного [3].

Не виконаним на сьогоднішній день залишається зобов'язання України передати у повноваження Міністерства юстиції відповідальність за управління пенітенціарною системою, за виконання судових рішень та реєстрацію осіб. Також Україна досі не розв'язала проблеми щодо мирного врегулювання існуючих міжцерковних конфліктів та недискримінаційної системи реєстрації церков, оскільки розроблений проект концепції про державну політику в галузі церковного життя не враховує повною мірою зобов'язання України перед РЄ [4].

Нова Конституція України забороняє тортури, жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поводження або покарання. Однак визначення тортури і жорстокого поводження в українському законодавстві відсутнє, Конвенція проти тортур не опублікована в офіційних виданнях, що є однією з причин відсутності судових вироків, що базуються на нормах Конвенції. Державні чиновники, зокрема співробітники правоохоронних органів, а також військовослужбовці незнайомі із змістом Конвенції проти тортур та інших

міжнародних угод в галузі прав людини, учасником яких є Україна, і, на жаль, держава нічого не здійснює для розповсюдження інформації про ці угоди.

Недостатньо підготовлені в фаховому відношенні працівники вдаються до незаконних методів поведіння, і домогтися їх покарання і відшкодування матеріальних і моральних збитків жертвам тортур, як правило, не вдається. Одержані незаконним чином зізнання широко використовуються судом як доказ здійснення злочину.

Порушеннями Конвенції проти тортур також є умови утримання в слідчих ізоляторах і деяких установах виконання покарань і так звані нестатутні взаємини в армії.

Слід відзначити також факти жорстокого поведіння державних службовців з біженцями та мігрантами з Кавказького регіону.

Ескалація економічної кризи, загальна тенденція ужорсточення кримінально-правової політики створюють замкнуте коло, внаслідок чого збільшується кількість ув'язнених і погіршуються умови утримання в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань [5].

1. ПРАВО

Дивує підписання Україною Європейської соціальної хартії, Європейської Хартії про регіональні мови і мови національних меншин, Європейської конвенції про захист від тортур або принижуючих людську гідність видів поведіння або покарання. Кожному, хто прочитає тексти цих документів, стане очевидно, що ми не готові до виконання цих високих стандартів. Легковажність наших чиновників просто вражаюча [1].

В статтях 14, 15 і 16 Закону України "Про звернення громадян" неправомірно виділена лише невеличка категорія громадян (Герої Радянського Союзу, Герої соціалістичної праці, інваліди Великої вітчизняної війни), яка отримує переважні права при зверненнях, що розглядаються першими керівниками особово. Це відноситься до явної правової дискримінації великої кількості громадян держави [1].

В нашому недосконалому законодавстві захист прав пацієнта від небажаних випадковостей в медицині не відпрацьований. Стаття Закону "Про охорону здоров'я" про правову відповідальність медиків за нанесену здоров'ю шкоду - лише на папері [1].

Група колишніх працівників Чорнобильської АЕС передала до ВР України, Кабміну та Президента пропозиції щодо визначення в законодавстві нової категорії потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи - "аварійний персонал ЧАЕС", який працював у перші години після вибуху реактора і внаслідок опромінення з часом став інвалідом. Сьогодні закон захищає передусім тих, хто працював у зоні понад місяць або страждає на гостру променевою хворобу [9].

Почала працювати робоча група із створення "Концепції державної правової політики захисту прав людини". Роботу буде координувати Центр правової реформи та законопроектних робіт при Мінюсті [8].

Парламент України скасував необхідність прописки під час прийому на роботу [32].

Міністерству внутрішніх справ доручено створити спецпідрозділи міліції для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у карному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів. Право на такий захист має також підозрюваний, обвинувачуваний, їх захисники, та особа, яка заявила в правоохоронні органи про злочин або сприяла його виявленню [46].

У законопроекті "Про психіатричну допомогу" запропоновано новий механізм захисту пацієнта. Перше - це відкритий судовий розгляд. Саме суд є тим відкритим місцем, де знімають бар'єри доступу до інформації. Не тільки хворий та його представники можуть оскаржити дії лікарів чи медперсоналу, а й недержавні громадські організації (як то Асоціація психіатрів України) можуть подати позов до суду. Законопроект включає 11 рівнів захисту. Найпростіший - інформування пацієнта про його права [6].

Стаття 11 законопроекту "Про психіатричну допомогу" забороняє лікування психічних розладів небезпечними для життя і здоров'я методами. Віднині лікар буде зобов'язаний інформувати пацієнта чи його законного представника про наслідки лікування і про можливі побічні ефекти [6].

Перший заступник міністра закордонних справ України Антон Бутейко в присутності генерального секретаря Ради Європи Данієля Таршиса підписав протокол № 6 до Європейської конвенції з прав людини, що стосується смертної кари [9].

Право на справедливий суд - єдине право, закріплене в Європейській конвенції з прав людини, яке не ввійшло в пряму формулюванні в Конституцію України [10].

2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА

2.1. Загальні проблеми

За словами Олександра Разумкова, голови Ради експертів українського центру економічних та політичних досліджень, на сьогодні можна виділити "три стратегічні залежності" України: міжнародна фінансова допомога, паливно-енергетична - від інших країн та тінізація економіки. За оцінками фахівців УЦЕПД, у 1997 р. Україна може підійти

до небезпечної зони, коли рівень зовнішньої заборгованості становитиме близько 80 % ВВП. За оцінками експертів Світового банку, до 2000 року зовнішній борг України становитиме близько 15 млрд. доларів, а за оцінками Міністерства фінансів України - близько 20-22 млрд. доларів [5].

Страйкують ряд шахт Донеччини, вимагаючи виплати заробітної плати, заборгованої за тривалий час [9].

Середня сума субсидії на оплату житлово-комунальних послуг на одну сім'ю в першому кварталі 1997 року складала 46 гривень [9].

Державний центр зайнятості Мінпраці України констатує: на кожне робоче місце сьогодні претендує 15 осіб. У регіонах це навантаження коливається у межах від 2-х осіб у Севастополі до 161 - в Івано-Франківській області [9].

Міністерство економіки прогнозує, що населення України впродовж наступних 30 років скоротиться майже на 4 мільйони чоловік, особливо дитяче [9].

Україна посідає 95-е місце серед 175 країн у світі за індексом людського розвитку 1997 року [13].

Урановий пояс Донбасу виходить на поверхню в Слов'янському, Червонолиманському, Волновахському, Володарському, Першотравневому районах та місті Маріуполі. В перспективі планується перевірка радіоактивності будматеріалів, які видобувають у визначених районах [10].

З початку року страйкували 28 шахт Луганщини. Вони простоювали від трьох до 45 діб. Через хронічну невиплату зарплати залишається напруженою ситуація у шахтарських колективах.

Профспілкові організації Луганщини ухвалили рішення звернутися до Федерації профспілок України з пропозицією розпочати другий етап Всеукраїнської акції протесту проти масових порушень конституційних прав і гарантій трудящих [11].

---

437 красnodонських гірників у наметовому містечку поблизу будинку Луганської облдержадміністрації продовжують акцію протесту проти невивлати заробітної плати протягом 7-10 місяців [15].

На думку економіста Олександра Пасхавера, роль надзвичайно важливого соціального регулятора відіграла тіньова економіка, що врятувала країну від соціального і економічного колапсу. За розрахунками О. Пасхавера, дохід середнього українця приблизно втричі вищий від легального. Якщо врахувати всі види зайнятості, то 1995 року було зайнято 93 % трудових ресурсів, а 1996-го - 94 % [34].

За даними Держкомстату, втрати населення на купівлю товарів і оплату послуг у липні становили 64,2 % грошових доходів [17].

Станом на 10 червня ц. р. населенням сплачено 37 % нарахованих до сплати платежів за житлово-комунальні послуги.

Вартість набору з 22 основних продуктів харчування на 4 липня в середньому по Україні в розрахунку на душу населення становила 58,13 грн. і зросла відносно до початку року на 7,2 %.

На 1 липня кількість зареєстрованих у службах зайнятості становила 1,9 % від працездатного населення працездатного віку. Коефіцієнт навантаження на одне вакантне місце - 13,3 [48].

З початку квартирної приватизації (січень 1993 р.) населення приватизувало 45 % державних квартир [18].

Неякісні та небезпечні товари продовжують тим чи іншим чином надходити на споживчий ринок України. При цьому деякі з законодавчих актів створюють значні труднощі для вітчизняних товаровиробників. Видача гігієнічних висновків експертизи та дозволів ускладнює порядок ставлення продукції на виробництво та збільшує її вартість. Переускладнена система санітарно-гігієнічних дозволів перешкоджає створенню нових виробництв [18].

За даними дослідження, проведеного у травні соціологічною та маркетинговою службою "СОЦІС-Геллап", понад половину опитаних (52 %) підтримують незалежність України у складі Союзу Радянських суверенних держав на основі Декларації про державний суверенітет України. Проти цього висловилося менш як чверть респондентів (23 %), а решта не змогла визначитися. Як бачимо, масова політична свідомість населення нашої

країни переживає кризу ідеї державної самостійності. Даються взнаки обставини, в яких воно мусить жити протягом останніх років: стагнація виробництва, погіршення матеріального становища населення і зумовлений цим низький рівень довіри до влади. У регіонах, за винятком західного та центрального, реальна незалежність та суверенітет (поза Союзом) влаштовує не більше як 13 відсотків [86].

2.2. Охорона здоров'я

Лідерство по кількості смертних випадків на виробництві стійко тримає сільське господарство. Тут гинуть вдвічі частіше, ніж в вугільній промисловості. Грубим чином порушуються правила техніки безпеки. 70-80 % устаткування й технологій, що використовуються в країні, не відповідає вимогам техніки безпеки [1].

Комітет з нагляду за обігом наркотиків, психотропних речовин та прекурсорів при Міністерстві охорони здоров'я у своєму наказі № 226 від 16 липня 1996 року прирівняв усі транквілізатори та більшу частину протисудомних засобів до наркотиків. Тепер ці препарати повинні входити до особливої групи обліку і відпускатися за особливими рожевими рецептами з водяними знаками. Без транквілізаторів лишилися хворі. Найгостріша ситуація склалася в психіатрії, де транквілізатори є обов'язковим компонентом лікування. Лікарі змушені неофіційно відсилати хворих на чорний ринок, де різко підскочили ціни на ці препарати [2].

В Україні поширюються зловживання в діагностиці психіатричних захворювань за економічними мотивами. При розгляді таких справ часто спостерігаються випадки корупції експертів-психіатрів і представників судових органів. Цьому сприяє відсутність законодавчої бази, а саме неприйняття Закону України "Про психіатричну допомогу" [3].

Обмежена осудність - це принципово нова пропозиція, яка перевертає стійке уявлення про осудність і неосудність, але судді не знають цих нюансів і зорієнтовані тільки на поняття "недієздатність".

Існують ще декілька категорій хворих, чиї права утискаються у нас в країні. До таких відносяться, наприклад, хронічні алкоголіки. Досі хворим на хронічний алкоголізм не видається лікарняний листок і ставиться питання про їхнє примусове лікування. Ще один вид зловживань став дуже розповсюдженим - це призов до армії психічно нездорових юнаків призовного віку. Це обумовлено тим, що військова психіатрія достатньо відокремлена.

Постала ще одна серйозна проблема - нові релігійні течії. Деякі фахівці-психіатри вважають, що перебування в окремих релігійних організаціях може призвести до психічних розладів [6].

В Україні росте кількість хворих на цукровий діабет. Для багатьох значительно погіршилися умови доступності та ефективності медичного обслуговування,

особенно в сельской местности. Введение платных услуг на многие виды медицинской помощи создает препятствие для обследования больных диабетом у других специалистов. Не увеличивается количество коек в эндокринологических отделениях больниц. Затруднено бесплатное получение медикаментов в аптеках. Нереальными стали государственные программы оздоровления больных диабетом в санаториях и профилакториях. Нетрудоспособные больные трудоспособного возраста получают небольшие пенсии или пособия. Отсюда невозможность соблюдать диету и употреблять витаминные препараты. Исчезли отделы по продаже продуктов питания для диабетиков [12].

В Украине за последние 6 лет умерло на 1 млн. 150 тыс. человек больше, чем родилось. Средний возраст украинцев сократился на 3,5 года, смертность трудоспособного населения увеличилась в 4 раза [35].

В Україні кількість офіційно зареєстрованих наркоманів перевищила 65 тисяч. Близько 90 % - особи у віці до 25 років, третина з них - жінки. У 1997 році кількість виявлених ВІЛ-інфікованих становить близько 20 тисяч осіб. Майже 80 % з них - ін'єкційні наркомани. Найбільш уражені наркоманією Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, Республіка Крим, а також Київ, Львів, Харків [13].

В Украине регулярно нарушается статья 113 УК Украины (неоказание медицинской помощи медработниками, повлекшее тяжкие последствия). Статья предусматривает лишение свободы от 3 лет и нарушается особенно часто врачами скорой помощи. Часты случаи, когда врачи "скорой" отказываются госпитализировать стариков, находящихся в тяжелом состоянии, в том числе психиатрических больных в состоянии обострения заболевания. Врачи "скорой" в Харькове утверждают, что имеется указание горздравотдела госпитализировать с инсультом только лиц, моложе 50 лет. Видимо, хотя и в устной форме, такие неписанные указания существуют [13].

За останні три роки в нашій країні за ненадання медичної допомоги було засуджено п'ять осіб, хоча лише в США за подібні злочини за рік карається в середньому близько 30 лікарів [19].

От того, что закрылись участковые сельские больницы, появилось много запущенных больных с инсультами, инфарктами миокарда, тяжелыми пневмониями, отравлениями. Вот и приходится врачам "Скорой помощи" в экстремальных условиях и купировать отеки легких, и снимать судорожные синдромы, и бороться за жизнь детей... [15]

На підприємствах вугільної промисловості в Україні щороку отримують травми 25-30 тис. осіб. З них близько 300 чоловік гине. За 6 місяців цього року на Донеччині загинуло 159

чоловік - 85 % загальної кількості загиблих на виробництві в Україні. На кожен 1 млн. тонн вугілля гине 4-5 шахтарів. 80 % травм - через порушення техніки безпеки [16].

3. СУДОВА СИСТЕМА ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

3.1. Порушення прав громадян системою правоохоронних органів

Наприкінці лютого помер у лікарні провідний журналіст, співробітник Одеського обласного радіо Володимир

Бехтер від травм, завданих правоохоронцями. Не надавши медичної допомоги, Володимира забрали до міліції й лише на другу добу відправили до лікарні [1].

Низька кількість скарг щодо тортур в правоохоронних органах пояснюється тим, що прокуратура і міліція відмовляються їх приймати. Якщо все ж таки скарги приймають, то навіть при наявності медичного висновку про тілесні ушкодження, вони не слугують основою для відкриття кримінальної справи. Перевірки скарг часто зводяться до опитування тих працівників міліції, на яких скаржаться. Їхні відповіді беруться за основу відмови, як правило, за ст. 6 ч. 1 або ч. 2 Кримінально-процесуального кодексу, тобто за відсутністю складу або події злочину. Заяви постраждалих про застосування до них тортур в суді до уваги не беруться. Опублікування у пресі фактів побиття прокуратурою ігноруються, або даються формальні відписки, при цьому часто страждають "допитливі" журналісти [10].

Київський міський суд розпочав розгляд справи за обвинуваченням у вбивстві та співучасті у вбивстві молодого юриста біля універмагу "Дитячий світ" двох офіцерів і стажиста Дніпровського РВС Києва [10].

---

3 квітня 1997 р. з 20-00 до 21-00 в одному з районів Олексіївського житлмасиву (Харків) співробітниками Дзержинського райвідділу міліції була проведена справжня облава на підлітків віком від 14 до 18 років (приблизно 35 чоловік). Хлопців обшукували, били, супроводжуючи ці дії нецензурною лайкою, навіть, "граючись", зімітували розстріл одного з підлітків, між іншим, в присутності інспектора у справах неповнолітніх. Батьків про затримання не повідомляли. Тих, хто знайшов сам місце знаходження дитини, в райвідділ не пускали. Не дивлячись на скарги затриманих, їхніх батьків, керівництва ХПГ, є підстави вважати, що справа буде спущена "на гальмах", а працівники правоохоронних органів черговий раз переконуються у власній безкарності [6].

Редакції газети "Тюрма і воля" відома низка випадків застосування тортур з боку правоохоронців. Постраждали: Ю. Федоров (м. Стаханов, Луганської обл.), А Фокін (Жданівка, Донецької обл.), Н. Гончаров (Комсомольск, Донецької обл.), Н. Богулець (Старобешево, Донецької обл.), І. Ткаченко (Київ), А. Чебишев (Донецьк), В. Кулинич

(Донецьк), В. Кіндратенко (Торез, Донецької обл.), В. Ковальов (УВП-52), І. Хромишева (Мелітополь, Запорізької обл.), А. Шаповалов (Артемівськ, Донецької обл.) та ін. [10].

---

5 сентября 1996 года по подозрению в изнасиловании 9-летней девочки в Черкассах был арестован Сергей Фалькович. Желая упрятать за решетку невиновного, прокуратура занялась прямой фальсификацией доказательств. В обращении к прокурору области С. Фалькович утверждает, что признание вины у него выбивали пытками. В медсанчасти СИЗО зафиксированы побои заключенного [26].

Правова комісія Всеукраїнського комітету захисту прав людини, вивчивши матеріали попереднього слідства у справі черкашанина Сергія Фальковича, звинуваченого у згвалтуванні 9-річної дівчинки, зробила висновок про надуманість звинувачення, про фабрикацію матеріалів і застосування до підслідного "непроцесуальних заходів". Адвокат Г. Лобанова та журналістка В. Васильченко піддаються, за їх словами, несанкціонованому стеженню за ними [10].

Перевіряються обставини смерті 16-річного Євгена Сміяна в Лук'янівській в'язниці (Київ) та можлива причетність до загибелі підслідного співкамерників чи персоналу СИЗО [10].

В Нижнегорском районе Крыма участковый и его помощник жестоко избили механизатора, который умер в результате побоев. По этому поводу прокуратурой по инициативе самой милиции возбуждено уголовное дело.

В 1996 году понесли наказание более 3 тысяч работников крымской милиции, более тысячи - уволены [11].

По сообщению Причерноморского Центра защиты прав и свобод человека "Рутенія" (Одесса), было сфабриковано дело в отношении сотрудника УВД в Одесской области Фринкрица С. П. Расследование дела проходило с нарушением законной процедуры [12].

Причерноморский Центр по защите прав и свобод человека "Рутенія" получил письменное заявление майора милиции Я. П. Недова, работника Белгород-Днестровского РО УМВД Украины в Одесской области о его вынужденном увольнении из органов МВД. Он неоднократно обращался с заявлениями в МВД Украины с просьбой внимательно проверить факты коррупции и злоупотребления служебным положением работников Белгород- Днестровского РО УМВД [14].

Міністр внутрішніх справ Юрій Кравченко повідомив, що буде створено "громадські комісії", які розглядатимуть скарги на працівників правоохоронних органів, що "дасть можливість здійснювати громадський контроль за діяльністю міліції" [15].

Кировоградская область, похоже, продолжает занимать ведущее место по бесосновательным посадкам людей за решетку, а среди лидеров здесь - следственный отдел областного СБУ, возглавляемый подполковником В. А. Гаркушей [36].

После задержания "беркутовцами" 28-летнего львовянина Сергея Гореликова, в результате побоев при задержании последний умер перед входом в Галицкий райотдел милиции. Прокуратурой возбуждено уголовное дело по факту гибели Гореликова [37].

В одном з райвідділів міліції м. Києва упродовж 36 годин "вибивали" зізнання у підозрюваного у вбивстві активіста УХДП та Київської організації Православного братства Андрія Первозваного Володимира Кательницького. Безвинно постраждали від міліцейської сваволі близькі родичі вбитого [38].

У Рівному під час допиту старший уповноважений відділу карного розшуку Віктор Лисюк пострілом з пістолета смертельно поранив Миколу Руснака, якого запідозрили в крадіжці автомобільних шин [17].

3.2. Судові процеси

Суд в Україні продовжує залишатись репресивним і залежним від державного звинувачення. Приклад - справа про вбивство Вячеслава Бутиркіна (м. Макеевка Донецької області). Суд виніс рішення, яке базувалось на версії, а не на доказах. Основним доказом стало зізнання звинувачуваних, не дивлячись на всі протиріччя, відмову звинувачуваних від своїх зізнань, порушення процесуальних норм, відсутність необхідних експертиз і досліджень [1].

Следствие с подачи налоговой инспекции сфабриковало дело В. Португалова (Житомир). Итоги этого "дела": ООО "Ампас", генеральным директором которого был Португалов, перестало существовать, около 200 человек пополнили ряды безработных; в 1996-1997 г. г. государство не получило в бюджет 125000 долларов США ежегодно; на содержание В. Португалова в СИЗО затрачено 2040 гривен, а сам Португалов стал неизлечимо больным [13].

Нарушение УПК стало настолько обычным, что существует даже форма записи в приговоре: незначительные нарушения, не повлиявшие на установление истины. Независимость суда не может быть превращена в безответственность и каждый случай

отмены приговора должен в обязательном порядке стать предметом обсуждения с непременно выяснением, почему допущена ошибка. Внимательное рассмотрение жалобы в кассационном порядке происходит крайне редко, в случае действительно серьезных нарушений. Но разве могут быть нарушения несерьезными? Назрела необходимость отменить институт направления судом дела на следствие и дополнительное добывание фактов во время судебного рассмотрения. Если фактов для обвинения нет, то рассматривать этот вопрос следует с позиции презумпции невиновности. Суд должен выносить частное определение в адрес следствия в случаях нарушения последним законодательства [14].

Зимой 1996-1997 г.г. в Харьковском областном суде слушалось дело по обвинению Светланы Коваленко в двойном убийстве. По подсчетам Генпрокуратуры, С. Коваленко просидела в СИЗО не более 7 месяцев, тогда как на самом деле она находится там в общей сложности 13 месяцев. Суд отправил дело на дополнительное расследование [40].

Віктор Олексійович Пятак із села Кошари Конотопського району Сумської області відсидів у в'язниці рік за наклеп, вставши на захист невинно покараного селянина. У липні Пятак звернувся з заявою до облсуду про скасування вироку та зняття з нього тавра наклепника. Результат - негативний. У Верховному Суді заяву не взяли на підставі, що немає постанови суду, яку свого часу порвала міліція. Пятак віддав заяву до Адміністрації Президента [17].

3.3. Пенітенціарна система

Законодательной базой пенитенциарной системы Украины служит Исправительно-трудовой кодекс Украины и Правила внутреннего распорядка (для ИВС и СИЗО также УПК Украины и некоторые другие законы). Во многих положениях наши документы совпадают с международными, но до тех пор, пока не будет изменена философия нашей системы (нечеткость статьи 1 ИТК - "исправление и перевоспитание осужденных в духе честного отношения к труду"), реальная значимость системы будет сводиться только к изоляции преступника от общества. При этом к лишению свободы добавляются дополнительные страдания. Например, в Законе "О предварительном заключении" режимные ограничения для подследственных мало чем отличаются от ограничений для осужденных. В 32 СИЗО Украины по состоянию на 1.02.97 г. содержится 43700 человек, что более чем в два раза превышает количество положенных по норме мест.

Порядок кратковременного задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления, регулируется не УПК, а "Положением о порядке кратковременного задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления", которое, к тому же, нигде не опубликовано. В СИЗО СБУ содержание под стражей регламентируется ведомственными инструкциями [8].

Наша пенітенціарна система не припускає покаєння як кінцевої мети ув'язнення. До зон мають прийти лікарі, психологи, релігійні діячі. Зону мають поповнити соціальні працівники [24].

За нинішніх умов, які склалися в Україні, потрібно розглянути насамперед можливість створення автономної "тюремної" структури. Це дасть можливість проводити чітку, злагоджену політику в установах кримінально-виконавчої системи [25].

Нові правила медогляду й обстеження на ВІЛ передбачають добровільне обстеження й утримання ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД у СІЗО та ВТУ на загальних засадах [39].

Немає в українському законодавстві закону про виправно-трудова установи, які регламентують їх права та діяльність.

70 % ув'язнених не є соціально небезпечними. Вони потрапили туди за побутові, економічні та інші злочини. Але існуюча система змішування засуджених, які сидять за різними статтями, спричиняє те, що люди виходять із тюрми зламаними і розлютованими [49].

3.4. Смертна кара

Утримання одного смертника, за словами заступника міністра юстиції Миколи Хандуріна, обійдеться держбюджетові приблизно в 8 млн. гривень на рік [9].

За словами харківського адвоката Анатолія Тарасенка, ст. ст. 3, 21, 22, 27 Конституції України не передбачають такої міри покарання, як смертна кара. Він вважає, що будь-які дискусії про відміну смертної кари в Україні позбавлені сенсу від часу прийняття Конституції [9].

Президент Парламентської Асамблеї Ради Європи Ленні Фішер визнає, що повна заборона смертної кари в Україні потребує часу й підготовки всього суспільства [9].

На думку Міжнародної Гельсінкської Федерації прав людини, в Україні система судочинства є настільки недосконалою, що суди досить часто виносять смертний вирок невинним, існують випадки "вибивання" свідчень [39].

---

73 смертних приговора винесено в Україні в цьому році. Казнені 13 человек [47].

4. МІЖЕТНІЧНІ ВЗАЄМИНИ

В Донецкой области работники погранслужбы Украины высаживают из поездов крымских татар - граждан Узбекистана и выдворяют их за пределы Украины [15, 27].

На конгрессе Федерального союза народов Европы, открытому в Австрии, делегация крымскотатарского народа поширила звернення до світової громадськості про злиденне становище репатріантів у Криму. Підписи під зверненням, які збиралися із січня, поставили понад 92 тисячі чоловік [56].

В Харькове состоялся Русский Земский Собор, в котором приняли участие национально-культурные и общественные объединения Харьковской и Луганской областей. Собор принял постановление, предусматривающее создание Земства "Северская Русь", а также обсудил вопрос о возможности создания в рамках действующего законодательства русской национально-культурной автономии. По инициативе группы граждан и по решению Земского Собора русская национально-культурная автономия "Северская Русь" учреждена. Земский Собор обратился ко всем русским общинам на территории Украины и за ее пределами за всемерной поддержкой его деятельности и призвал к созданию Земств на всей территории Украины.

Нет сомнения в том, что процессы расширения и углубления национально-культурной организации национальных меньшинств Украины являются ответом на возникновение и усиление этнократических тенденций в украинской политической, государственной и культурной жизни [57].

5. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ

На сьогодні в Україні зареєстровано біля 350 нетрадиційних релігійних організацій. Зростає частка молоді віком 16-29 років в цих організаціях, в деяких з них молодь складає біля 70 %. До цього часу певні законодавчі принципи діяльності нетрадиційних організацій на теренах України відсутні. В країні відкрито розповсюджуються віровчення, вимоги яких посягають на права громадян на освіту, працю, вільний розвиток. З іншого боку, заборона будь-якої релігійної течії чи напрямку може бути розцінена як обмеження права громадян на свободу совісті.

Держкомітет України у справах релігій розробив проект Концепції державної політики по відношенню до церкви і релігійним організаціям.

Суспільство зацікавлене у встановленні толерантних взаємовідносин між віруючими різних конфесій, між віруючими і невіруючими і в формуванні поваги до інакомислення [10].

Державний комітет України у справах релігій запропонував зміни до 23-х статей Закону про свободу совісті, виходячи з інтересів церков. Вони стосуються проблем належності споруд, реєстрації, черговості богослужінь, світського і релігійного навчання тощо [18].

Русские общины Донецка и Макеевки, другие общественные движения и организации начали сбор подписей в защиту канонического православия в Украине, за единство Украинской и Русской православной церкви [50].

Прихильники Філаретового патріархату найбільш організовані і найактивніше відстоюють розвиток УПЦ КП як єдиної помісної церкви. Пальма першості в цьому належить Народному Рухові. В'ячеслав Чорновіл говорить так: "Рухівці дипломатично уникають розмов про перевагу будь-яких конфесій, заявляючи, що існує свобода віросповідань. Проте, як відомо, на місцях часто відбувається по-іншому, коли голови регіональних осередків підтримують ту чи іншу релігійну конфесію, викликаючи обурення одних і задоволення інших"...

Найчастіше йдеться про підтримку саме УПЦ КП. Що й казати, коли створення передвиборчого блоку "Рух за народ, за Україну" в Національній опері освячував саме патріарх Філарет...

Поділ на філаретівців" і "сабоданівців" досить умовний і визначається, вочевидь, передусім поступовою зміною симпатій українських владних верхів на користь Київського патріархату. Те, що поворот "батьків нації" від промосковського митрополита Володимира до "продержавницького" патріарха Філарета справді відбувається, вже не викликає сумнівів [55].

6. СВОБОДА СЛОВА

Принципи, яких повинен дотримуватись законодавець під час розробки законів, що обмежують свободу слова:

- особа не зобов'язана доводити справжність оціночних суджень і не може бути визнана винною в наклепі лише за висловлювання своєї думки з питань, що викликають суспільний інтерес, якщо ці висловлення не ґрунтуються на хибних відомостях, не були зловмисними або викладеними в найобурливішій формі;
  - політики, уряд та урядові органи повинні приймати більший обсяг критики на свою адресу, ніж приватні особи;
  - ні національна безпека, ні конфіденційність не можуть виправдати приховування інформації, яка вже була опублікована раніше;
  - право отримання інформації, що викликає законний суспільний інтерес, має переваги над інтересами збереження таємниці судочинства;
  - попередні обмеження, особливо супроти преси, повинні прийматися з особливою обережністю [8].
-

По сообщению активистов правозащитных организаций из Запорожья В. Божко и Г. Сушко, председатель Запорожского областного суда П. Кравцов в течение 1996-1997 г.г. регулярно лишал правозащитные организации Запорожья и близких к ним журналистов права на получение информации о деятельности судов области. 2-3 июня 1997 года П.

Кравцов с помощью работников милиции не допустил участия Г. Сушко и журналиста И. Зайдмана в открытом республиканском семинаре "Основные направления реформы гражданского права в Украине". Сообщений о дате семинара не было в средствах массовой информации. Круг участников был искусственно сужен. От бесед и интервью по вопросам, интересующим правозащитников,
П. Кравцов регулярно отказывается [12].

У ланцюгу випадків залякування журналістів потрібно відмітити напад на квартиру головного редактора газети "Україна. Європа. Світ" Олександра Рущака, напад на головного редактора тижневика "Демос" Світлану Зварич, побиття кореспондента радіостанції "Голос Америки" Віктора Басюка, напад на головного редактора тижневика "Политические хроники" Ирину Погорелову [7].

За 6 років незалежності в Донецькій області владні структури не заснували бодай багатотиражки українською мовою [7].

Національна Рада по телебаченню і радіомовленню заборонила вихід телепрограми "Післямова" з причини начебто викривлення життя на Кубі, куди співробітники передачі їздили разом з делегацією на чолі з Головою ВР України О. Морозом. Програма все ж таки вийшла під дещо новою назвою "Післямова в контексті подій" [7].

Жорстоко побито у під'їзді будинку головного редактора обласної газети "Черниговский полдень" Костянтина Сердюка. Колеги редактора певні, що це - помста за критичні публікації [17].

Как "провокацию..., рассчитанную на дестабилизацию обстановки как внутри, так и за пределами Крыма" расценил Президиум Меджлиса крымскотатарского народа принятие ВС Крыма постановления, содержащего призыв к ВС Украины прекратить финансирование газеты "Голос Крыма". Причиной столь жесткого решения крымских парламентариев послужила публикация работы известного российского ученого, профессора Валерия Возгринина "Этноконфликтная ситуация в довоенном Крыму".

Крымская Ассоциация свободных журналистов выступила в поддержку обращения Союза журналистов Украины и гильдии редакторов к Председателю Верховного Суда Украины В. Бойко с предложением пересмотреть судебные решения в отношении журналистов и прекратить практику судебного преследования СМИ [15].

Значительная часть газет, издаваемых национальными общинами и обществами Крыма, по финансовым причинам практически прекратила свой выход. Есть случаи, когда некоторые политические силы через органы власти пытаются оказать давление на

журналистские коллективы. Отворачиваясь от решения проблем этнической прессы в Крыму, органы власти фактически способствуют лишению населения возможности получать достоверную информацию о жизни многочисленных этнических групп региона [41].

Редактора газеты "Вечерний Севастополь" Олексія Кравченка рішенням міського суду Севастополя було заарештовано 24 червня на 10 діб за "неповагу до суду" і поміщено до камери попереднього ув'язнення. Кравченко відмовився публікувати спростування матеріалу, за публікацію якого його було притягнуто до суду, програного редактором [42].

Зазнав нападу від невідомих осіб ведучий Донецької телерадіокомпанії Тарас Москалюк, начебто за підготовку чергової передачі російською мовою [43].

За словами в. о. Генерального прокурора України О. Литвака, в 1996 році та першій половині 1997 р. зареєстровано 42 злочини проти журналістів [51].

---

2 липня було скоєно напад на редактора відділу внутрішньої політики тижневика "Рейтинг" Бориса Бахтеева і відібрано "дипломат" зі статтями [52].

Троє невідомих побили журналіста криворізької приватної газети "95 квартал" Олександра Онищенка. Потерпілий, а також головний редактор газети схильні думати, що це помста охоронців правопорядку за гострі публікації про діяльність міліції [53].

На заместителя председателя Всеукраинского общества политзаключенных и репрессированных, заместителя главного редактора правозащитного журнала "Зона" Василия Гурдзана было совершено покушение [54].

Главный редактор независимой городской газеты "Рівне" Александр Голуб освобожден из-под стражи после вмешательства народных депутатов Украины от Ровенской области. Редактор популярной ровенской газеты был арестован по обвинению в незаконных операциях с газетной бумагой и неуплате налогов и сборов на сумму 100 тыс. грн. По мнению народного депутата Украины Романа Омельчука, такие действия правоохранительных органов следует расценивать "как завуалированную попытку политической расправы и стремление определенных политических сил прибрать к рукам независимые издания накануне избирательной компании" [58].

В соответствии с законом Государственная контрольно-ревизионная служба Украины "не наделена полномочиями осуществлять проверки негосударственных организаций". Скандал вокруг внезапного "наезда" Глав КРУ на негосударственные организации в информационном пространстве Украины набирает обороты. Вызывает удивление и перечень СМИ, подлежащих проверке. В черный список попали "Аргументы и факты", "Комсомолка", "Труд", "Известия", "Правда Украины", "День", "Регион", "Зеркало недели", "Киевские ведомости", "Коммунист", издательства "Освіта", "Книга", "Кадр", телекомпании "Ютар", "Нарт", "Заграва", "Народне телебачення України". Народный депутат Сергей Соболев считает, что все очень просто: началась, дескать, предвыборная кампания - часть первая. Редакции газет, теле- и радиокomпаний, особенно негосударственных, стремятся давать правдивую картину общественной жизни, независимо от того, нравится она власти предержавшим или нет. Такая пресса нужна и власти - без нее невозможно реформировать общество. Жаль, власть этого не понимает [59].

В полдень две женщины, назвавшись судебными исполнителями, вошли в помещение Центра демократических реформ по улице Институтской 24/7 в Киеве и избili главного редактора независимой аналитической службы этого центра Светлану Зварич. Подробности инцидента выясняются [60].

Тучи над главным редактором газеты "Политика" Олегом Ляшко начали сгущаться около трех месяцев назад. Тогда он произвел прицельный залп по Главному управлению разведки, из недр которого просочились довольно любопытные и небесспорные сведения, вызвавшие неоднозначную реакцию в военном ведомстве.

С одной стороны, пресс-служба Минобороны опровергла изложенные в публикациях "Шпионский роман" и "Шпионский роман - 2" факты. С другой, СБУ возбудила уголовное дело, усмотрев во втором материале разглашение государственной тайны.

Вторую волну санкций спровоцировала публикация "Дурдинцовщина". Автор (Ляшко) в довольно нелюбимых выражениях отозвался о стиле и методах работы тогдашнего первого вице-премьера, а также не поскупился на резкие эпитеты в отношении его личности.

В. В. Дурдинец в суд обращаться не стал. Однако в Генпрокуратуру ушло обращение Комитета по законности и правопорядку Верховной Рады. И прокуратура приняла меры, возбудив уголовное дело сразу по двум статьям УК - 125 и 126 (клевета и оскорбление). Вот с таким "послужным списком" встретили на днях первую годовщину со дня выхода "Политики" коллектив газеты и ее шеф [67].

По словам и. о. Генпрокурора Украины Олега Литвака, в настоящее время следствие проводится всего по трем фактам смерти журналистов [68].

Минулого тижня на пристані Іллічівського рибного порту були заарештовані журналісти Валентина Суркіна ("Одеський вісник"), В'ячеслав Теняков ("Юг") та Анатолій Станчев ("Слово"). Розповідає Валентина Суркіна:

- "Ви заарештовані", - заявив начальник Служби безпеки і рибоохорони АРК "Антарктика". Він наказав патрульному у камуфляжній формі провести мене до відділу Служби безпеки і примусив усіх негайно написати пояснення, з якої причини ми потрапили на територію пристані. А все було просто.

Після незаконного і безглузлого арешту в Марокко промислова база "Восток" наважилася знятися з якоря і втікати до рідних берегів. Тим часом протягом 600 днів плавання керівництво "Антарктики" не виплатило екіпажу жодної копійки.

Діставшись рідних берегів, рибпромисловці вирішили вдатися до акції протесту - стояти на рейді доти, доки їм не повернуть зароблені гроші. Всі названі перипетії немало цікавили журналістів. Як виявилось, за цікавість довелося заплатити. Начальник СБ "Антарктика" Сергій Бабич усе пояснив так: "У вас немає акредитації". І взагалі - це вказівка мого керівництва..." Над затриманими "змиливалися" і відпустили.

Символічним видається факт, що у день затримки на Іллічівській пристані журналістів в Одесі ховали Бориса Дерев'янка [69].

В Социал-демократической партии Украины (лидер - Василий Онопенко) разразился политический скандал. Его причиной стало интервью Ивана Бессмертного, главного редактора "Альтернативы" (еженедельник данной партии) со спецкором "Киевских ведомостей" Геннадием Кириндясовым. В публикации под названием "Коррида" речь идет о подоплеке докатившегося до суда конфликта между министром внутренних дел Юрием Кравченко и газетой "Киевские ведомости", об истинной и мнимой борьбе с коррупцией, о притеснении свободы слова в Украине.

8 тысяч экземпляров 34-го номера "Альтернативы" по велению "отцов" украинской социал-демократии осели в типографских складах, а потом пропали без вести. Две тысячи экземпляров все же поступили 3 сентября с. г. в столичные киоски "Пресса". Но в тот же день туда полетело распоряжение руководства ОАО "Агентство "Союзпечать" об экстренном изъятии из продажи вышеназванного номера "Альтернативы". Иван Бессмертный подал заявление об отставке - в знак протеста против этой внесудебной акции. Как сказал И. Бессмертный, "Василий Онопенко возглавляет Международный Комитет защиты демократии в Белоруссии. Но кто защитит демократию в Украине? А ведь в программе объединенной СДПУ есть немало фраз о свободе слова и ее конституционной гарантии, о конструктивной оппозиции и критике..." [70]

В Мироновке совершено преступление - пролилась кровь бывшего сотрудника местной газеты "Мироновский край" Геннадия Околоты. По факту убийства прокуратура возбудила уголовное дело, а районная милиция пообещала крупное материальное вознаграждение всем, кто сможет хоть как-то пролить свет на загадочные обстоятельства и мотивы коварного и жестокого злодеяния [71].

Якщо говорити про основні завдання Міжнародного благодійного фонду солідарності журналістів "Україна-партнерство", то стисло їх можна окреслити так: сприяти утвердженню в Україні базових принципів "громадянського суспільства", прав людини, свободи слова та інформації, створення матеріальних умов для реалізації цих принципів.

Фонд оголосив конкурс на найкращу роботу "Свобода слова в Україні: як я її бачу". Написати її на конкретних прикладах, щоб вона не була теоретичною, запропоновано студентам-журналістам українських вищих навчальних закладів. Мали дві цілі: моніторинг прав зі свободою слова в нашій країні і підтримка талановитої молоді [72].

Партия "Гражданский конгресс Украины" обратилась в Генпрокуратуру с требованием рассмотреть вопрос о запрете деятельности всеукраинского общества "Просвита". По мнению ГКУ, под эгидой общества "Просвита" выпускаются в свет печатные издания, фактически разжигающие межнациональную рознь и открыто пропагандирующие идеи фашизма. Поводом для обращения в Генпрокуратуру стала брошюра "Книга памяти украинцев" некоего А. Кулиша, изданная "Просвитой" в Харькове, в которой автор назвал русских и евреев виновниками всех бед, пережитых и переживаемых украинцами. Но не только этой брошюрой привлекла внимание противников национализма "Просвита". ГКУ обеспокоен и позицией лидера "Просвиты" Павла Мовчана, который в дни празднования очередной годовщины независимости, выступая на "Форуме украинцев", провозгласил программу "дерусификации Украины" [73].

---

18 серпня вранці було скоєно напад на квартиру генерального директора радіо "Континент" Сергія Шолоха. Дякуючи вчасному втручанням загону "Беркут", який приїхав за викликом через півтори хвилини, злочинця було затримано. Обставини нападу з'ясовуються [74].

7. ПРАВА ДИТИНИ

Во Львові відкрито громадянський притулок. І хоча перебування в ньому обмежується рамками одного місяця, 55-60 місць для п'ятисот бездомних дітей явно недостатньо. Преобразований із колишнього дитячого садка притулок обіцяє стати повністю цивілізованим притулком. Після місячного перебування визначається подальша доля кожного дитини.

Такий притулок відкрили і в Черкасах і теж на базі колишнього дитячого садка. Тут можуть розмістити до 80 постійців від трьох до 18 років [61].

В минулому році в органи внутрішніх справ України було доставлено майже 12 тисяч неповнолітніх, які бродяжничали. За словами Генерального прокурора України Григорія Ворсинова, через відсутність притулків, які сьогодні створені лише в дев'яти областях, загрозливі масштаби прийняли бродяжництво і попрошайництво. В державі практично немає єдиної системи, механізму, що дозволяють взяти дітей і підлітків під надійне державне крило [62].

Стан, у якому перебувають діти в Україні, - мета дослідження, проведеного центром "Соціальний моніторинг" спільно з Українським науково-дослідним інститутом проблем молоді за репрезентативною для населення країни вибіркою.

Разом із швидким зниженням рівня життя більшості населення практично вичерпались можливості значної частини сімей забезпечувати потрібний рівень життєзабезпечення дітей навіть за рахунок недоспоживання дорослих. 40 % опитаних, які мають дітей віком до 16 років, визначили своє матеріальне становище як низьке або дуже низьке. Тільки кожна десята сім'я фінансово спроможна щоденно вживати м'ясо або рибопродукти, свіжі овочі та фрукти. Навіть молоко вживає щоденно лише кожна четверта сім'я.

Стан системи освіти та закладів позашкільного виховання 59 % респондентів оцінили як незадовільний. Руйнація цієї системи стала самостійним фактором дестабілізації суспільства. Цінності сімейного життя, прагнення мати дітей і дати їм повноцінне виховання та освіти займають важливе місце у системі життєвих орієнтацій українців. Проте, соціально-економічні та політичні процеси ускладнюють реалізацію цих цінностей.

Потрібно створити систему соціальних структур та інституцій, професійно підготовлених кадрів, які б мали змогу надати допомогу кожній дитині, котра цього потребує.

Соціологічне опитування.

"Оцініть, наскільки ви задоволені сучасним станом дітей в Україні за такими напрямками" (найвища оцінка - 5, найнижча - 1):

- Можливості займатися фізкультурою і спортом - 2,56;
- Забезпеченість дітей дошкільними закладами - 2,42;
- *Можливості культурного розвитку* - 2,21;
- *Задоволення потреб в одязі* - 2,17;
- *Стан системи освіти* - 2,16;
- *Забезпеченість позашкільними закладами освіти та виховання* - 2,16;
- *Задоволення потреб у продуктах харчування* - 2,09;
- *Рівень безпеки на вулиці* - 2,05;
- *Можливість відпочинку для дітей* - 2,04;
- *Організація медичного обслуговування дітей* - 2,01;
- *Реалізація прав та інтересів дітей* - 1,97 [75].

По стране в сиротских домах живут около 7 тысяч детей. 80 процентов из них имеют серьезные заболевания, унаследовали врожденную психоневрологическую патологию.

Значительная часть детских хвороб поддается излечению. Правда, при одном условии: своевременная диагностика и эффективное лечение. Однако этого ни в одном сиротском доме (а в Украине их 80) на должном уровне не проводится. Одна из причин - отсутствие средств. Годами детям не делают рентген, не берут анализа крови, не проводят других обследований. От больных детей будущие родители сразу отказываются. Но за здоровьем сирот нет контроля, а значит, нет даже шанса на возможную счастливую перемену в судьбе [76].

У нас есть законы, отдельные статьи которых защищают детей. Подписала Украина шесть лет назад и Конвенцию ООН о правах ребенка. Но почему-то сплошь и рядом находятся люди, которые эти законы нарушают. Обо всем этом говорилось на "круглом столе", организованном председателем Всеукраинского комитета защиты детей Натальей Петровой и отделом здоровья и воспитания "Ведомостей". У нас о детях по-настоящему пекутся лишь неправительственные организации да пишет пресса. Но они не могут решить всех проблем. Нет людей, которые отстаивали бы права детей. Кто, допустим, и когда считал, сколько конкретно остается денег на каждого ребенка, после того как из отпущенной государством суммы вычтут оплату коммунальных услуг, зарплат педагогам? Из 13 млн. ребят треть - несчастливые дети. Это то ли инвалиды, то ли не имеющие родителей или из бедных семей, или уже находящиеся в конфликте с законом. У интернатовцев очень часто нет выбора. В вузах, свидетельствовали недавние выпускники интернатов, делают все, чтобы сироты не поступили учиться, несмотря на причитающиеся им льготы. Без профессии, работы и жилья сироты и полусироты маются в Киеве. "Девочки идут под гостиницу "Лыбидь", а мальчики - в рэкет", - признавались ребята из школы-интерната №3. Права детей на образование, жилье, медицинское обслуживание, вообще на счастливое детство у нас нарушаются, наверное, как ни в одной стране. Нарушаются лицами, находящимися на государственной службе.

Точных данных о количестве уличных детей-бродяжек на сегодняшний день нет. Ни сколько таких в столице, ни - в других городах. В Одессе прошел первый этап многоступенчатого проекта ЮНИСЕФ "Уличные дети". Несколько месяцев социологи, психологи, работники правоохранительных органов наблюдали за разными контингентами ребят с улицы, собирали статистические данные об их образе жизни. Теперь на очереди Киев. Далее организаторы собираются проводить тренинги-семинары, основная цель которых - подготовка национальных специалистов, а главное - волонтеров для работы с уличными детьми в приютах и на улицах. Плюс разработка программы помощи им. Увидим ли мы вскоре существенные результаты такой работы, пока неизвестно [77].

У Дніпропетровську позбавлено ліцензії на право освітньої діяльності приватну школу імені Реріхів. За думкою експертної ради, діяльність школи начебто просякнута неорелігійною догматикою. Рішення ради школа має намір заперечити в суді [44].

За 1996 год возбуждено 145 уголовных дел в защиту прав детей и подростков. Только за последние три года почти на полторы тысячи уменьшилось количество дошкольных учреждений, на 600 тысяч сократилась в них численность детей.

В большинстве учебных заведений в нарушение статей 21, 22 Закона "Об образовании" практически бездействует государственная психологическая служба, социально-педагогический патронаж; должности социальных педагогов, психологов остаются вакантными или сокращаются, как и замдиректоров по воспитательной работе. Из миллиона выпускников школ продолжают учебу две трети, а судьба остальных неизвестна [45].

Щорічно в Україні відкривається чергова спецшкола для розумово відсталих дітей [1].

Міністерство освіти планує розглянути проект "Викладання християнської етики" для школи. Голова Держкомрелігій Володимир Бондаренко наголосив на необхідності поєднання світської та духовно-релігійної освіти для виховання гармонійної особистості [7].

За последние годы изменился социальный портрет семей, которые отказываются от детей. Сейчас 50% "кукушек" имеют семьи и детей, но они не в состоянии прокормить родившегося. Растет количество несовершеннолетних матерей. Другая разновидность - "подкидыши", т.е. те, кого оставляют в роддомах без документов. Таких детей трудно оформить даже в Дом ребенка, а усыновить по закону вообще нельзя [11].

Понад 1,5 тисячі дітей-бродяжок та жебраків виявили й затримали працівники міліції з початку року на Донеччині. Особливо гострою ця проблема постає у великих містах: Донецьку, Макіївці, Горлівці, Маріуполі, Краматорську, Слов'янську. Більшість притулків в області розраховані для дітей до восьмирічного віку, а старших дівати нікуди [13].

Випускники шкіл, які вперше шукають роботу й не мають спеціальності, як безробітні не реєструються [20].

Інвалідизація дітей, що мають психоневрологічну патологію, з кожним роком зростає. Як правило, вони можуть навчатися лише в спеціалізованих інтернатах. Однак, якщо в ранньому віці розпочати їх лікування і реабілітацію, ці вади можна виправити. Ніякої статистики з визначення кількості тих, хто потребує медичної та соціальної допомоги, нині в Україні немає [44].

8. АРМІЯ

Міністр оборони України О. Кузьмук попередив про персональну відповідальність обласних військових комісарів за стан здоров'я призовників та проходження призовної кампанії. Міністр констатував, що в 1996 році за станом здоров'я зі Збройних Сил України звільнено 2766 солдатів строкової служби [7].

---

22 військовослужбовців срочної служби батальйона морської піхоти ВМС України (пос. Тылове) мають дефіцит ваги. Тільки за півтора місяця 1997 року зареєстровано 13 випадків травм, з них 5 переломів нижньої щелепи. Абсолютна більшість випадків нанесення тілесних пошкоджень пов'язано з "неуважними взаємовідносинами". Фізичне насильство в частині поощряється офіцерським складом. Молоді матроси часто стають жертвами статевих насильств зі сторони старослужбовців [8].

В військовому суді Запорізького гарнізону недавно завершилося піврічне розслідування кримінального справи з винесенням вироку семи військовослужбовцям військової частини 3026 (конвойний полк) за жорстокі неуважні взаємовідносини з молодшими по призову.

Суд виніс вирок чотирьом до ув'язнення від 4 до 5 років і 5 місяців в ІТК посиленого режиму, двох - до трьох років дисциплінарного батальйона, одного - до 3 років умовно.

П'ятеро "дедов" бердянської в/ч А-3613 вбили молодого сослуживця і поиздевалися над ним. Двоє відправлені на відбывання дворічного покарання в дисбат. Троє отримали по одному року умовно. Грошовий позов - 1 тисяча гривень - розділений між відповідачами. Родичі потерпілого самі представили в суд заяву про порушення кримінального справи [11].

Близько 100 неписьмених воїнів нині служать в Одеському військовому окрузі. Законодавство не передбачає таких ситуацій [29].

До п'яти років ІТК посиленого режиму виніс Запорізький військовий суд заступника командира взводу в/ч А-0718 Олександра Баранова за издевательства над підпорядкованими йому солдатами. В адресу командира військової частини винесено представлення [30].

На виїзному засіданні військового суду Сімферопольського гарнізону (по справі о колективному втечі в військову комендатуру Херсона шести молодих солдатів з конвойної частини 3050) рядові Сергій Бондаренко і Ростислав Кирстя були визнані винуватими в нанесенні легких тілесних пошкоджень своїм сослуживцям і винісено відповідно до 4-х і 3,5 років позбавлення волі. Їх передбачено провести 20-річчям "дедам" в виправально-трудовій колонії посиленого режиму [78].

Незвичайний спосіб пропагандистського впливу на свідомість військовослужбовців строкової служби вперше випробувано у Внутрішніх військах ВМС України. За ініціативою заступника командуючого ВВ з виховної роботи Миколи Литвина творчим колективом прес-служби ВВ підготовлено 45-хвилинний відеофільм, що стосується проблеми нестатусних взаємовідносин серед воїнів-строковиків. Журналісти побували в

слідчому ізоляторі м. Києва, де взяли інтерв'ю в солдата, взятого під арешт за побиття новобранця, поспілкувалися з колишніми військовослужбовцями, які згідно з вироком військового суду позбавлені волі і відбувають покарання за ґратами дисбату. А в військовому госпіталі відбулася розмова з хлопцем, який зазнав важкої травми від руки товариша по службі. Та найбільш емоційними є кадри інтерв'ю, яке дала мати солдата-жертви звірячих звичаїв "дідовщини". Розтиражований фільм вже направлено до кожної військової частини ВВ [79].

М. Желяз, г. Запорож'є:

Предлагаю, чтобы все призывники с высшим или средним специальным образованием при призыве в армию обязательно проходили учебные курсы по военной специальности, близкой к приобретенной, и использовались в войсках как специалисты с присвоением им званий младших командиров. Думаю, для этого можно использовать сержантские полковые военные школы. Для современной обученной молодежи срок в 2-3 месяца вполне достаточен. Если в армии младшие командиры будут людьми образованными, меньше будет и дедовщины. Ведь унижают наших детей в армии, как правило, недалекие, узколобые дураки, которым пришлось идти на службу [63].

Цей показовий судовий процес відбувся в дислокованій у Дніпропетровську військовій частині 42739. Прямо у солдатській казармі. Звинувачувався рядовий Олексій Коваленко в тому, що в нетверезому стані, лежачи на лікарняному ліжку, у госпіталі, завдав ножового удару рядовому Олексію Сліпаченку, якого від смерті врятувала лише випадковість. Згідно з судовим вироком, Коваленко тепер має відбути чотири роки позбавлення волі у виправно-трудоу колонії посиленого режиму [64].

Під впливом кого і чого склалося негативне ставлення до військової служби? За даними Головного управління виховної роботи МО України такий імідж створюють: батьки - 12 %, ті, хто відслужив - 14 %.

А решта припадає на засоби масової інформації... Тому майже щорічно понад 10 тисяч призовників ухиляються від служби, начитавшись і наслухавшись розповідей про жахливі умови армійської служби [80].

В конце августа в дом семьи Талимончаков, что в Ирпене, пришла телеграмма, в которой сообщалось, что их сын Андрей трагически погиб. В тот же день родители погибшего приехали в "Десну" (Черниговская область, Козелецкий район), в часть 44554, где только лишь три месяца и прослужил рядовой Талимончак. Им показали место, где был убит сын. В свидетельстве о смерти написано: "резаная рана шеи, две колото-резаные проникающие части ранения левой половины грудины с повреждением сердца".

Его тело нашли в яме в 18.50 27 августа.

Возбуждено уголовное дело, следствие ведет военная прокуратура [81].

Осенний призыв в ряды украинской армии будет ограничен. В ряды Вооруженных Сил будут набираться лишь те, кто отвечает первым четверем из существующих семи степеней годности к службе.

Как сообщил в Харькове в интервью журналистам министр обороны Александр Кузьмук, сокращение связано с плохим состоянием здоровья юношей призывного возраста. На месяц будет увеличен курс "молодого бойца", чтобы хоть немножко подкормить призывников. - Я готов сократить призыв, но качественно его улучшить, - подчеркнул министр [82].

9. БІЖЕНЦІ, МІГРАНТИ

Представительство Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев в Украине и украинская организация "Адвентистское агентство помощи и развития" открыли в Ужгороде первую в Западной Украине Консультативную службу для беженцев и ищущих убежища [31].

За даними на 1 липня в Україні отримала статус біженця 1721 особа. Серед біженців - 627 дітей. Найбільшу групу з країн поза межами СНД становлять афганці [16].

Только в Киеве с участием иностранных граждан в этом году было совершено более 50 преступлений. В городской милиции есть материалы на нелегальных мигрантов, особенно из Нигерии и Анголы, занимающихся торговлей наркотиками, переправкой людей за границу. В этом году выявили более 400 нелегалов, материалы по депортации подготовили на 120, а депортировали только 41 - нет денег.

В то же время нелегалы не только снимают квартиры, но и через подставных лиц скупают недвижимость. Недалек тот день, когда в Киеве появятся кварталы, контролируемые иностранными преступными группировками [87].

У 1996 році Прикордонними військами було затримано 7224 нелегальних мігрантів, за сім місяців поточного року їх кількість становила вже 6479 осіб. Проте організувати пошук та затримання такої кількості іноземців - тільки половина справи.

Розв'язанню проблеми мігрантів була присвячена спільна нарада керівництва Прикордонних військ та МВС. Вирішено, по-перше, почати створювати спеціальні пункти фільтрації затриманих іноземних громадян з прив'язкою їх до районів основного накопичення мігрантів - у Львові, Мукачеві та Київській області. По-друге, розробити інструкцію про порядок передачі затриманих на держкордоні та в прикордонній зоні іноземних громадян органам МВС. По-третє, вийти з спільним клопотанням перед Кабінетом Міністрів про заборону видачі віз громадянам деяких країн Південно-Східної Азії, у яких немає зворотного квитка та визначеної квоти грошей на кожний день перебування в Україні, що відповідало б світовій практиці. Та, по-четверте, відмовитися від давно застарілого штампу мастикової візи і переходити на загальноєвропейський

стандарт. Викликав занепокоєння спеціалістів і той факт, що сьогодні в Україні офіційно діють сотні туристичних фірм, які фактично не займаються забезпеченням туристичних екскурсій, а лише продають іноземцям ваучери, не турбуючись про їх подальшу долю [88].

10. ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАХИСТУ

Було б доцільним закріпити окремий статус правозахисних організацій, надати значно ґрунтовніші права Уповноваженому з прав людини та підкреслити його опору на правозахисні організації, наприклад, тезою про створення автономної системи неурядових органів контролю за забезпеченням прав і свобод людини - національного бюро з прав і свобод людини, яке очолює омбудсмен [8].

В Івано-Франківську створено Асоціацію безробітних Прикарпаття. Її завданням стане захист конституційних прав та інтересів безробітних і допомога їм у пошуках роботи.

На Івано-Франківщині зареєстровано 31,5 тис. безробітних, що є найвищим показником по Україні [18].

Український комітет "Гельсінки-90" обурений хвилею терору проти українських журналістів. Він висловлює сподівання, що "антиукраїнських терористів буде виявлено і належним чином покарано, хоч би ким вони виявилися і хоч би хто стояв за їх спинами" [18].

В Києві состоялась презентація організації "Общественная амнистия", которая намерена способствовать становлению в Украине развитого гражданского общества и ускорению реформ. Важнейшая задача организации - оказание всесторонней помощи как физическим, так и юридическим лицам в защите их конституционных прав и свобод. Организация работает в сфере политики, экономики и национальной безопасности.

Как отметил во вступительном слове президент "Общественной амнистии" Сергей Телешун, организация объединяет людей, работающих в самых разных сферах - в структурах исполнительной и законодательной власти, средствах массовой информации, в бизнесе и государственных экономических структурах. По словам Сергея Телешуна, все эти люди - настоящие профессионалы. В организацию вошли и аналитики фонда "Співдружність", ставшего широко известным благодаря успешному прогнозированию экономических и политических процессов [65].

В Харькове создан объединенный центр правозащитных организаций. Его возглавил профессор Зооветеринарного института А. Заволока. Основная цель центра - взять под защиту тех харьковчан, которые пострадали от административного, милицейского, судебного и иного произвола. Центр тесно контактирует с УНСО. По словам А. Заволоки, эта организация, в отличие от многих других, находится в жесткой оппозиции к произволу чиновников. Центр надеется уже в недалекой перспективе объединить все действующие

на Харьковщине (а их насчитывается около пятидесяти) различные правозащитные группы и организации, а также повсеместно создать комитеты защиты граждан от произвола властей [66].

Гражданский конгресс Украины объявил сбор подписей в поддержку нового законопроекта "О языках", разработанного харьковскими региональными организациями ГКУ и Межрегионального блока реформ и отвечающего требованиям международного права и реальной языковой ситуации в Украине [66].

В Києві розпочалось засідання виконавчого комітету Міжнародної гельсінкської федерації. Керівники організації, яка об'єднує правозахисні спілки десятків країн і має статус радника при Раді Європи, вперше відвідують Україну. Крім поточних справ учасники зібрання обговорювали становище із правами людини в нашій державі, зокрема, проблему скасування смертної кари. Одночасно з цим повинно бути розглянуто питання про вступ до Федерації Українського гельсінкського комітету під керівництвом Василя Овсієнка та Василя Лісового [83].

Союз адвокатов Украины принял заявление, в котором, в частности, говорится, что в последнее время на адвокатов, как и на журналистов, оказывается бешеное давление, вплоть до физической расправы. И повинны в этом силы, которым не по душе позиция правозащитников, отстаивающих права и свободы граждан Украины. Трагическим свидетельством существования таких сил стала гибель известного крымского адвоката Юрия Стребуля. Союз адвокатов обращается к руководству Генпрокуратуры и МВД Украины с просьбой сделать все для раскрытия этого преступления, а к Президенту Украины - принять меры по искоренению коррупции и оргпреступности. Союз адвокатов также надеется, что Верховная Рада срочно рассмотрит поданный на ее рассмотрение проект закона "О внесении изменений и дополнений в Закон Украины "Об адвокатуре" [84].

Володимир Євинтов, директор Українського центру прав людини:

"Ситуацию с осуществлением защиты прав человека в стране нельзя назвать удовлетворительной. В Украине человек не защищен от произвола милиции и других так называемых правоохранительных органов. Главным же источником нарушений прав человека в Украине является публичная власть...

Новую Конституцию Украины нельзя назвать совершенной. Но, что касается области защиты прав человека, то по многим параметрам она выполнена на уровне международных стандартов. Сегодня каждый гражданин может обращаться в суд для защиты своих прав непосредственно на основе статей Конституции. Система защиты прав человека может быть судебной и несудебной. Эффективность судебной защиты зависит от того, насколько профессионален, независим и обеспечен всем необходимым суд. Ни одно из этих условий у нас не выполняется...

Ощущается нехватка системы национальных институтов несудебной защиты прав человека. В Украине институт омбудсмана и национальной комиссии по защите прав человека - в стадии формирования.

В Украине есть общественные организации по защите прав детей, женщин, организация, выступающая против смертной казни. Но по сравнению с западными демократиями у нас их очень мало...

В современном мире защита прав человека - это очень реальная деятельность на международном уровне. Очень серьезной системой контроля за правами человека являются ОБСЕ, Совет Европы. Что касается европейской системы, то в ее рамках действует Комиссия по правам человека и Суд по правам человека. В Совете Европы не было прецедента, когда бы государство не выполнило решения Страсбургского суда. В ход идут экономические, политические, моральные санкции.

У нас есть приверженцы такой концепции: сначала нужно построить сильное государство, а потом уже заниматься правами человека. Демократическое государство может быть построено только тогда, когда оно зиждется на таких ценностях, как права человека "[85].

"Г-н Президент, с грустью должны констатировать, что, несмотря на звучные заявления о преданности демократии, за которые Вы получили немало международных знаков отличия и премий, реально в нашей жизни утверждаются другие принципы". Бывшие политические заключенные - народные депутаты - Николай Горбаль, Евгений Пронюк, Вячеслав Черновил, глава Меджлиса крымскотатарского народа Мустафа Джемилев, журналисты - Сергей Набока и Виталий Шевченко, писатели - Евгений Сверстюк и Павел Проценко заявили об этом в открытом письме к главе государства. Наибольшую тревогу у авторов письма вызывает государственная кадровая политика. В качестве примера они приводят факты, когда лица, которые при предыдущем режиме принимали активное участие в преследовании инакомыслящих, теперь значительно продвинулись по службе. Среди них упоминался бывший следователь Игнатъев и следователь Таранцюра. "Ситуация, при которой вчерашние вдохновенные исполнители преступных приказов коммунистического тоталитарного режима сегодня вершат "правосудие" и заботятся о правах человека, свидетельствует о косметическом характере и обратимости демократических перемен в нашей стране", - утверждают авторы письма. Они призывают Президента отстранить людей, которые принимали участие в преследованиях инакомыслящих, от руководящих должностей как минимум в правоохранительных органах и органах юстиции Украины [85].

11. ТІЛЬКИ ЦИФРИ

№ п/п	Показник	Кількість	Період	Джерело інформації
1	Кількість дітей, що постраждали від Чорнобильської катастрофи	1,2 млн	на 1997 рік	(43, 44)
2	Мають відхилення в стані здоров'я перед вступом до школи	80 %		
3	Мають затримку психічного розвитку	10 %		
4	Не встигають в початкових класах	7-12 %		

	школи			
5	Ріст захворювань, що призводять до інвалідності	19 %		
6	Кількість дітей-інвалідів, що не в змозі навчатись в загальноосвітніх школах	140 тис.		
7	Кількість дитячих спеціальних закладів - в них дітей	142 12 тис.		
8	Кількість спеціальних шкіл-інтернатів - в них дітей	386 60 тис.		
9	Кількість будинків дитини - в них дітей	42 4 тис.		
10	Кількість дитячих будинків - в них дітей	38 2,9 тис.		
11	Мають при цьому батьків	90 %		
12	Мають спадкову психоневрологічну патологію	80 %		
13	Кількість жінок в Україні від загальної кількості людей - працюючих від загальної кількості працівників - в галузі науки - освіта і культура - охорона здоров'я - фінанси і кредити - голови правлінь банків	54 % 52 % 82 % 74 % 83 % 75% 36%	1996	(1)
14	Кількість кримських татар з Криму - з них має громадянство України	241957 73981	1997	ГУВС України в Криму (10)
15	Ріст кількості зареєстрованих безробітних порівняно з першим півріччям 1996 р. на Харківщині	252,6 %	I півріччя 1997 р.	(33)
16	Рівень безробіття	1,57 %		
17	Всього незайнятого населення за офіційними даними	біля 45 тис.		

18	Припадає на одне вакантне місце	10 осіб		
19	Заощадження на рахунках громадян у банках України - зріст порівняно з 1995 р.	800 млн. грн. 88 %	на 1 лютого 1997 р.	(1)
20	Дохід в місяць на члена сім'ї від загальної кількості населення - до 20 грн. - 60-90 грн. - понад 300 грн. - менш ніж 68,1 грн.	0,3 % понад 30,1 % 2,6 % 28,5 %	1996	Мінстат України (9)
21	Дохід в місяць на члена сім'ї - до 10 грн. - 60,1-90 грн. - 90,1-120 грн. - понад 300 грн. - менш 70,9 грн.	2,0 % 23,3 % 13,8 % 0,8 % 54,5 %	Перший квартал 1997 р.	Мінстат України (11)
22	Рівень прихованого безробіття	25,2 %, або 3,4 млн осіб	Перший квартал 1997 р.	Міністр праці України М. Білоблоцький (21)
23	Створено нових робочих місць	19,4 тис.		
24	Сплачено за житлово-комунальні послуги нарахованих сум (населенням)	29 %	10 квітня 1997 р.	(23)
25	Кількість боржників-власників особистих рахунків	54 %		
26	Кількість нових випадків ВІЛ-інфекції: - у Донецькій області - у Києві за травень	4913 1227 86	4 місяці 1997 р.	Національний комітет з профілактики наркоманії та захворювання на СНІД (11)
27	Кількість ВІЛ-інфікованих в Одеському регіоні - з них новонароджених	6000 100	Перший квартал 1997 р.	Одеський обласний центр профілактики та боротьби з СНІДом (22)
28	Всього в Україні померло дітей віком до 14 років	12167 21 %	1996 р.	Мінстат України (28)

	- з них внаслідок вроджених аномалій - від невиліковних хвороб від народження	20 %		
29	Кількість самогубств серед ув'язнених, у тому числі - у ВТК суворого режиму - у ВТК посиленого режиму - у ВТК загального режиму - у ВТК особливого режиму та колоніях-поселеннях	Засекречено 44 % 36 % 11 % 4 %		Інформ. "ПЛ" (1), з посиланням на Головне управління виконання покарань МВС України
30	Засуджено на термін від 1 до 3 років	46 тис.	1996	(1)
31	Померло в місцях ув'язнення	біля 1 тис.		
32	Кількість установ пенітенціарної системи	184	станом на березень 1997 р.	(25)
33	Кількість осіб, що утримується в них	225,7 тис.		
34	Засуджено до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі	136,1 тис.		
35	Кількість персоналу пенітенціарної системи	43,2 тис.		
36	Засуджено до різних термінів ув'язнення співробітників виправно-трудоустанов МВС України (ВТУ МВС)	21 13	1996 1995	О. Букалов, Донецьк (1)
37	- притягнуто до дисциплінарної відповідальності	3956	1996	
38	Порушено кримінальних справ стосовно посадових осіб УМВС Чернівецької області за зловживання службовим становищем	6	1996-1997	Начальник УМВС по Чернівецькій області Ю. Гричай (9)
39	Звернулися з заявою про надання статусу біженця з країн СНД	5 тис.	1995-1997	Держкомміграції (16)
40	Прибули до України з республік СРСР	біля 1 млн. 400 тис.	на 1997 р.	УВКБ ООН (16)
41	Вийшли з України до країн СНД	біля 1 млн. 100 тис.		

42	Вийхали до інших країн (переважно німці, євреї)	близько 300 тис.		
----	---	------------------	--	--

12. ДЖЕРЕЛА

1. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 8, 11-20 березня 1997 р.
2. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 9, 21-31 березня 1997 р.
3. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 10, 1-10 квітня 1997 р.
4. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 11, 11-20 квітня 1997 р.
5. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 12, 21-30 квітня 1997 р.
6. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 13, 1-10 травня 1997 р.
7. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 14, 11-20 травня 1997 р.
8. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 15, 21-31 травня 1997 р.
9. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 16, 1-10 червня 1997 р.
10. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 17, 11-20 червня 1997 р.
11. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 19, 1-10 липня 1997 р.
12. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 20, 11-20 липня 1997 р.
13. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 21, 21-31 липня 1997 р.
14. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 22, 1-10 серпня 1997 р.
15. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 23, 11-20 серпня 1997 р.
16. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 24, 21-31 серпня 1997 р.
17. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 25, 1-10 вересня 1997 р.
18. Бюлетень ХПГ "Права людини", № 26, 11-20 вересня 1997 р.
19. "День", № 76, травень 1997 р.
20. "День", № 80, травень 1997 р.
21. "Всеукраинские ведомости", № 99, червень 1997 р.
22. "Киевские ведомости", 28 травня 1997 р.
23. "Урядовий кур'єр", № 95, травень 1997 р.

24. "День", № 96, червень 1997 р.
25. "Україна молода", № 91, травень 1997 р.
26. "Независимость", № 88-89, травень 1997 р.
27. ""Событие", № 20, червень 1997 р.
28. "Всеукраинские ведомости", № 98, червень 1997 р.
29. "Голос України", 10 червня 1997 р.
30. "Киевские ведомости", 30 травня 1997 р.
31. "Всеукраинские ведомости", № 102, червень 1997 р.
32. "Демократична Україна", 24 червня 1997 р.
33. "Вечерний Харьков", 17 липня 1997 р.
34. "День", № 97, червень 1997 р.
35. "Время", 15 липня 1997 р.
36. "Независимость", № 121-122, липень 1997 р.
37. "Киевские ведомости", 18 липня 1997 р.
38. "Молодь України", 24 липня 1997 р.
39. "День", № 101, червень 1997 р.
40. "Вечерний Харьков", 8 липня 1997 р.
41. "Правда Украины", 27 червня 1997 р.
42. "День", № 109, 110, червень 1997 р.
43. "День", № 98, червень 1997 р.
44. "День", № 99, червень 1997 р.
45. "Правда Украины", 3 липня 1997 р.
46. "День", № 115, липень 1997 р.
47. "Правда Украины", 22 серпня 1997 р.
48. "Урядовий кур'єр", № 137, липень 1997 р.
49. "День", № 116, липень 1997 р.

50. "Время", 21 серпня 1997 р.
51. "Слобідський край", 16 серпня 1997 р.
52. "День", № 114, липень 1997 р.
53. "День", № 121, липень 1997 р.
54. "Киевские ведомости", 11 серпня 1997 р.
55. "Україна молода", № 83, травень 1997 р.
56. "Слобідський край", 10 травня 1997 р.
57. "Грани", № 17, травень 1997 р.
58. "Всеукраинские ведомости", № 79, травень 1997 р.
59. "Киевские ведомости", 23 квітня 1997 р.
60. "Киевские ведомости", 26 квітня 1997 р.
61. "Киевские ведомости", 25 квітня 1997 р.
62. "Киевские ведомости", 17 травня 1997 р.
63. "Киевские ведомости", 14 травня 1997 р.
64. "Україна молода", № 81, травень 1997 р.
65. "Всеукраинские ведомости", № 78, травень 1997 р.
66. "Время", 24 травня 1997 р.
67. "Киевские ведомости", 9 вересня 1997 р.
68. "Городская газета", Харків, № 35, серпень 1997 р.
69. "Демократична Україна", 19 серпня 1997 р.
70. "Киевские ведомости", 8 вересня 1997 р.
71. "Правда Украины", 4 вересня 1997 р.
72. "Молодь України", 5 вересня 1997 р.
73. "Время", Харків, 25 вересня 1997 р.
74. "День", № 146, серпень 1997 р.
75. "День", № 116, липень 1997 р.

76. "Киевские ведомости", 23 серпня 1997 р.
77. "Киевские ведомости", 22 вересня 1997 р.
78. "Киевские ведомости", 20 червня 1997 р.
79. "Урядовий кур'єр", № 133-134, липень 1997 р.
80. "Урядовий кур'єр", № 150-151, серпень 1997 р.
81. "Киевские ведомости", 10 вересня 1997 р.
82. "Независимость", № 172, вересень 1997 р.
83. "День", № 98, червень 1997 р.
84. "Киевские ведомости", 11 липня 1997 р.
85. "День", № 112, липень 1997 р.
86. "День", № 110, червень 1997 р.
87. "Киевские ведомости", 15 липня 1997 р.
88. "Урядовий кур'єр", № 167-168, вересень 1997 р.